

<p>درس : ۹ نام طراح : جواد حبیبی اصل</p>	<p>بسمی تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیر خانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان کهگیلویه بویراحمد</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	--	---

عنوان: ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی

اهداف یادگیری :

- ۱- با چگونگی شکل گیری حکومت‌های ایرانی بعد از اسلام آشنا شوند
 - ۲- آثار و پیامد تشکیل حکومت‌های ایرانی بر وضعیت سیاسی اجتماعی اقتصادی مذهبی برجامعه ایرانی را بررسی می کنند
- تاثیر شکل گیری حکومت‌های ایرانی بعد از اسلام را بر فرهنگ و تمدن ایرانی بررسی می نمایند.

نکات مهم درس.

- ۱- نارضایتی ایرانیان از سلطه اعراب و از میان برداشتن نخبگان صاحب نفوذ ایرانی (ابومسلم، برمکیان ، ال سهل) زمینه را برای تغییر اوضاع سیاسی در ایران فراهم کرد.
- ۲- نخستین حکومت های ایرانی بعد از اسلام در جاهایی (خراسان، سیستان ، طبرستان) شکل گرفتند که فاصله زیادی از عراق «بغداد» مقرر خلافت عباسی داشتند .
- ۳- شیوه کسب قدرت نخستین سلسله های ایرانی بعد از اسلام متفاوت و میزان مشروعیت و پذیرش مردمی آنان بستگی به رابطه با خلیفه داشت.
- ۴- با شکل گیری حکومت های ایرانی اقتصاد، تجارت و شهرنشینی رونق و شکوفا شد. در همین زمان تجارت دریایی رونق زیادی یافت.
- ۵- با شکل گیری حکومت های ایرانی، خصوصاً سامانیان، فرهنگ و تمدن ایرانی، بعد از دوره رکود، حیاتی دوباره یافت و علم و فرهنگ به تحول و پیشرفت عظیمی دست یافت.

سلسله های ایرانی مسلمان

الف) زمینه های تأسیس

فعالیت ها و مبارزات سیاسی، اجتماعی ایرانیان زمینه را برای تغییرات سیاسی فراهم آورد، سرآغاز این تغییرات زمانی بود که **طاهر بن حسین** معروف به **ذوالیمینین** از سوی خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد. بعد از آن سلسله های دیگر ایرانی چون صفاریان، سامانیان، علویان طبرستان، و آل بویه روی کار آمدند. مهمترین دستاوردهای این حکومت ها توسعه تمدن ایرانی و گسترش علم و دانش می باشد.

<p>فعالیت ها و مبارزات سیاسی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری زمینه را برای شکل گیری سلسله های ایرانی و در پی آن تغییر اوضاع سیاسی ایران در سده های سوم و چهارم هجری فراهم آورد. تشدید جنبش های ضد خلافت در ایران مامون را متوجه این نکته کرد که باید تغییری در شیوه اداره قلمرو خلافت ایجاد کند. از این روی حکومت خراسان را به طاهر سردار ایرانی خود سپرد پس از طاهر حکومت در خاندان وی موروثی شد بدین ترتیب نخستین سلسله های ایرانی ایجاد شد.</p>	<p>الف) زمینه های تأسیس</p>	
<p>دودمان های زمین دار خراسان و ماوراء النهر این دو سلسله را تأسیس کردند خاستگاه دهقانی داشتند که نقش مهمی در حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دوره باستان به دوره اسلامی ایفا کردند.</p>	<p>طاهریان و سامانیان</p>	<p>ب) خاستگاه اجتماعی و جغرافیایی</p>
<p>حسن ابن زید بنیانگذار حکومت علویان طبرستان از سادات شیعه مذهب علوی بود که برای رهایی از ظلم خلفای عباسی به ایران خصوصاً طبرستان آمدند و با رفتار پسندیده خود مورد توجه ساکنان دیلم و گیلان قرار گرفتند و موفق به تشکیل حکومت شدند.</p>	<p>علویان طبرستان</p>	

در بررسی حکومت های ایرانی بعد از اسلام چند مسئله حائز اهمیت است

<p>بنیان گذاران این سلسله ها از مردم عادی بودند. یعقوب لیث صفاری رویگر زاده ای از دهی به نام قرنین سیستان بود. فعالیت خود را با شرکت در گروه عیاران و جوانمردان سیستان و جنگ علیه خوارج آنجا آغاز کرد آغاز کرد .</p> <p>بویه پدر (علی حسن و احمد) از اهالی دیلم شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفه نظامی گری را برگزید .</p>	<p>صفاریان و آل بویه</p>			
<p>به فرمان خلیفه قدرت را به دست گرفتند و بجائی امراء با تأیید خلیفه ممکن بود</p>	<p>به فرمان خلیفه</p>	<p>پ (شیوه کسب قدرت)</p>		
<p>بنیان گذار سلسله های صفاری (یعقوب لیث) علویان طبرستان (حسن ابن زید) زیاریان مرداویج و پسران بویه (علی حسن احمد بدون اجازه و تأیید خلیفه قدرت را به دست گرفتند</p>	<p>بدون اجازه و تأیید خلیفه</p>		<p>ت (روابط با خلیفه عباس)</p>	
<p>طاهریان و سامانیان از خلیفه عباسی اطاعت ظاهری داشتند و با دشمنان خلیفه ، علویان طبرستان و خوارج سر ستیز داشتند. اطاعت از خلیفه سبب مقبولیت عامه آنها شده بود با این وجود در امور داخلی خود مستقل بودند</p>	<p>اطاعت از خلیفه</p>	<p>ت (روابط با خلیفه عباس)</p>		
<p>رابطه علویان طبرستان با خلافت همواره خصومت آمیز بود. زیرا اینان که از سادات علوی بودند خود مدعی خلافت بودند و عباسیان را غاصب می دانستند. بیشتر ایام حکومت آنان به جنگ با سپاهیان خلیفه و متحدان خلافت ، طاهریان و سامانیان ، سپری شد.</p>	<p>خصومت آمیز</p>			<p>ت (روابط با خلیفه عباس)</p>
<p>رابطه صفاریان و زیاریان با خلیفه عباسی دارای فراز و نشیب بود یعنی یعقوب لیث و مرداویج خواستار نابودی دستگاه خلافت بودند ولی جانشینانشان روش مسالمت آمیزی نسبت به دستگاه خلافت در پیش گرفتند هر چند که حمایت خلیفه از اسماعیل سامانی سبب شکست</p>	<p>دارای فراز نشیب</p>			

<p>عمرولیث در نهایت قتل این امیر صفاری شد.</p>		
<p>احمد یکی از موسسان حکومت ال بویه با مشاهده اوضاع آشفته بغداد به عراق لشکر کشی کرد بیش از یک قرن خلافت عباسی را تحت سلطه خود در آورد.</p>	<p>تسلط بر دستگاہ خلافت</p>	
<p>۱- کاهش زوال تدریجی سلطه سیاسی و نظامی خلفای عباسی بر ایران ۲- اداره امور مناطق مختلف ایران در اختیار کار گزاران ایرانی قرار گرفت ۳- ایجاد آرامش نسبی، کاهش آشوب ها و جنبش های سیاسی مذهبی ۴- رقابت و ستیز امیران ایرانی به خاطر تمایلات توسعه طلبانه یا تشویق و تحریک خلفای عباسی</p>	<p>سیاسی - اجتماعی</p>	<p>آثار و پیامدها</p>
<p>با ایجاد امنیت و آرامش نسبی و قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر ایرانی و علاقه مفرط به عمران آبادی و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم سبب شده کشاورزی و تجارت و صنعت رشد چشم گیری یابد و شهر نشینی گسترش یابد. بخارا، نیشابور، اصفهان و شیراز ری و همدان از جمله شهرهای بزرگ آن عصر بودند.</p>	<p>اقتصادی</p>	
<p>با تشکیل سلسله های ایرانی روند اسلام پذیری ایرانیان شتاب بیشتری گرفت. سلسله های علویان طبرستان و ال بویه نقش زیادی در گسترش تشیع داشتند. مراسم عزاداری عاشورا و جشن عید غدیر باشکوه برگزار می شد. حرم امامان شیعه بازسازی و سنت زیارت رو به گسترش نهاد.</p>	<p>مذهبی</p>	

فرهنگ و تمدن

الف) زبان فارسی

با ورود اسلام به ایران زبان عربی زبان حکومت و دین شد، اما زبان فارسی دری که در واقع صورت تحول یافته فارسی

(میانه) پهلوی بود در میان عامه مردم و در بیشتر سرزمین های ایرانی رواج داشت ترجمه **تفسیر طبری**، **تاریخ بلعمی** و **کتاب جغرافیایی حدود العالم من المشرق الی المغرب** مشهورترین تالیفات به فارسی در این دوره هستند. یعقوب لیث شاعران رابه سرودن شعر فارسی تشویق می کرد. در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی تحول چشم گیری یافت. **رودکی** پدر شعر فارسی در دوره سامانیان می زیست.

(ب) علم و آموزش

در قرون اول و دوم هجری ایرانیان نقش فعالی در تحولات علمی و فکری و فرهنگی ایفا کردند و در **تدوین** بسیاری از رشته های گوناگون علوم پیشگام بوده اند. در سده های سوم تا پنجم هجری با تشکیل سلسله های ایرانی فعالیت های علمی فکری ایرانیان دو چندان شد و دانشمندان بزرگی پا به عرصه نهاده اند. امیران و وزیران فرهنگ پرور این سلسله ها از یک سو **عالمان** را مورد **حمایت مادی و معنوی** قرار می داده اند، از سوی دیگر با **مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری** شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیروان مذاهب و دین های مختلف در **امنیت و آسایش** کامل فعالیت کنند.

نام علم	دانشمندان	توضیحات
معارف اسلامی	محمد ابن حسن توسی ، محمد ابن یعقوب کلینی	از ابتدای ورود اسلام به ایران برخی از ایرانیان که مسلمان شدند به تدوین و ترویج معارف اسلامی پرداختند.
فلسفه	ابونصر محمد فارابی ، ابوعلی سینا	فلسفه همواره با فرهنگ این سرزمین عجین بوده است در ایران دوران اسلامی فلسفه از شکوفایی فوق العاده ای برخوردار بود.
ریاضیات نجوم	ابوریحان بیرونی	ریاضیات ونجوم از جمله علمی بود که از تمدن ایران وسایر تمدن های باستانی انتقال یافته بود.
پزشکی و داروسازی	جرجیس بن جبرائیل ، محمد ابن زکریای رازی، ابوعلی سینا	دانش پزشکی ایرانیان باستان از طریق مدرسه جندی شاپور به دوره اسلامی انتقال یافت.
سایر علوم و فنون		علمی مانند تاریخ جغرافیا ادبیات فیزیک شیمی نیز رواج و رونق داشت.

پ) توسعه دریانوردی و تجارت دریایی

هنگام سقوط ساسانیان بنادر دریایی ایران در سواحل خلیج فارس و دریای عمان و دریای سرخ پر رونق بودند. در قرون نخستین هجری در نتیجه گسترش ویکپارچگی جغرافیای جهان اسلام تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی توسعه چشمگیری یافت. در فاصله سده های سوم تا پنجم هجری که همزمان با شکل گیری حکومت های ایرانی بود «خصوصاً دوره ال بویه» تجارت دریایی خلیج فارس با هندوستان چین جنوب شرقی آسیا و حوزه شرقی آفریقا گسترش یافت و دریانوردان ایرانی به سرزمین های مذکور راه یافت.

جواب فکر کنید پاسخ دهید:

فکر کنیم پاسخ دهیم صفحه ۹۱

چون حکومت های ایران باستان مدعی بودند که دارای فره ایزدی هستند این فره ای ایزدی از هخامنشیان به اشکانیان و از اشکانیان به ساسانیان می رسید. حکومت های ایرانی بعد از اسلام با انتساب خود به ساسانیان مدعی بودند که دارای فره ایزدی (ظل الله فی الارض) هستند و در واقع با این ادعا به نوعی به حکومت خود مشروعیت می دادند.

فکر کنیم پاسخ دهیم صفحه ۹۳

چون اکثر جهان اسلام سنی مذهب بودند و خلافت عباسی سنی اهل سنت بود و ممکن بود حکومت ال بویه شیعه مذهب مورد قبول عامه قرار نگیرد از این روی با حفظ خلافت عباسی در واقع مشروعیت خود را حفظ کردند. فعالیت ۲ صفحه ۹۲ یعقوب حکومت خود را از طریق استیلاء یعنی با تکیه به شمشیر به دست آورد و خلافت عباسی را قبول نداشت.

فعالیت ۳ صفحه ۹۲

بعد از آنکه در جنگ دیر العاقول یعقوب از خلیفه شکست خورد خلیفه قاصدی رابه پیش وی فرستاد تا از یعقوب دلجویی کند ولی یعقوب با برشمردن خیانت عباسیان به ایشان گوشزد کرد که عباسیان قابل اعتماد نیستند

پاسخ پرسش های نمونه:

۱- زمینه های سیاسی و اجتماعی شکل گیری حکومت های ایرانی را در سده های سوم و چهارم هجری را توضیح دهید. فعالیت های مبارزات سیاسی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در قرن سوم و چهارم هجری سر آغاز این تغییر هنگامی

بود که طاهر بن حسین مشهور به ذوالیمینین از سوی مامون خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد از این روی حکومت خراسان رابه طاهر سردار ایرانی خود سپرد پس از طاهر حکومت خراسان در خاندان او موروثی شد و بدین گونه نخستین سلسله مسلمان ایرانی شکل گرفت.

۲- حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان و آل بویه از نظر نحوه به قدرت رسیدن و نوع رابطه با خلافت عباسی مقایسه کنید؟

طاهریان و سامانیان خاستگاه دهقانی داشتند و با فرمان خلیفه عباسی به حکومت رسیدند امیران سلسله های طاهری و سامانی عموماً نسبت به خلفای بنی عباس اظهار اطاعت ظاهری می کردند صفاریان و آل بویه بدون اجازه و تائید خلیفه قدرت رابه دست گرفتند رابطه خلفای عباسی و زیاریان در ابتدا خصمانه بود بعد از مرگ مرداویش وضعیت تغییر کرد آل بویه نیز بر دستگاه خلافت استیلاء یافتند و خلفای عباسی را عزل و نصب می کردند

۳- پیامد سیاسی و اجتماعی تاسیس حکومت های ایرانی مسلمان در سده های سوم تا پنجم هجری را تجزیه و تحلیل کنید؟

کاهش زوال تدریجی سلطه سیاسی و نظامی خلفای عباسی بر ایران ۲- اداره امور منطق مختلف ایران در اختیار کار گزاران ایرانی قرار گرفت ۳- ایجاد آرامش نسبی کاهش آشوب ها و جنبش های سیاسی مذهبی ۴- رقابت و ستیز امیران ایرانی به خاطر تمایلات توسعه طلبانه یا تشویق و تحریک خلفای عباسی

۴- نقش سلسله های ایرانی را در پیشرفت و شکوفایی علوم و معارف اسلامی در سده های سوم تا پنجم هجری را شرح دهید؟

با تشکیل حکومت های ایرانی روند اسلام گرایی ایرانیان شتاب بیشتری گرفت پس از آنکه در سده های سوم و چهارم هجری جمعیت کثیری از مردم ایران مسلمان شدند توجه به علوم و معارف اسلامی فزونی یافت و دانشمندان ایرانی زیادی در علوم تفسیر حدیث فقه و کلام به تدوین و ترویج معارف اسلامی پرداختند .

۵- منابع و تحقیقات تاریخی را که در این درس به آنها استناد شده است را نام ببرید؟

تاریخ سیستان الکامل ابن اثیر مقامات حریری تجارب الامم ابن مسکویه اطلس تاریخ و بنادر و دریانوردی ایران تاریخ اسلام پژوهشگاه دانشگاه کمبریج

نمونه سوالات

۱-	درستی یا نادرستی عبارت زیر را مشخص کنید ؟ الف) جرج سارتن پدر تاریخ علم ابن سینا را بزرگترین پزشک اسلام و قرون وسطی شمرده است. ص غ ب) نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی حدود العالم من المشرق الی المغرب است ص غ
۲-	در جای خالی کلمه مناسب بنویسید ؟ الف) حکیم ابوالقاسم فردوسی در اواخر دوره شروع به سرودن شاهنامه کرد ب) در سده های نخستین هجری مهمترین مراکز آموزشی بودند
۳	سوالات چهار گزینه ای: کدام اثر فلسفی ابن سینا به زبان فارسی نگاشته شده است ؟ الف) دانشنامه علایی (ب) طبیعیات (ج) شفا (د) قانون کدام دانشمند ایرانی به زبان سانسکریت مسلط بود ؟ الف) ابوریحان بیرونی (ج) ابن سینا (ج) فارابی (د) محمد زکریای رازی - رابطه کدام حکومت با خلافت عباسی همواره خصومت آمیز بود ؟ الف) طاهریان (ب) سامانیان (ج) علویان طبرستان (د) صفاریان ۴- کدام حکومت ها خاستگاه دهقانی داشتند ؟ الف) طاهریان - زیاریان (ب) طاهریان - سامانیان (ج) زیاریان علویان (د) ال بویه زیاریان
۴	پاسخ مناسب را انتخاب کنید دو مورد اضافی است: الف) کدام اثر ابن سینا دایره المعارف پزشکی است ؟ ب) در کدام دوره زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت ج) کدام حکومت ایرانی شیعه مذهب بودند. شفا قانون سامانیان ال بویه زیاریان
۵	مهمترین مراکز شهری ایران از قرن سوم تا پنجم را نام ببرید .
۶-	مهمترین عوامل رونق شهرنشینی در زمان سامانیان و ال بویه چه بود ؟
۷-	چرا روابط حکومت علویان طبرستان با خلافت عباسی همواره خصومت آمیز بود ؟
۸-	مهمترین اقدامات ال بویه برای گسترش تشیع را نام ببرید .
۹-	مهمترین اقدامات امیران و وزیران ایرانی که سبب گسترش علم شد را نام ببرید .

پاسخنامه

۱- درستی یا نادرستی عبارات را مشخص کنید :

الف نادرست ب درست

۲- در جای خالی کلمه مناسب بنویسید :

الف سامانی ب مساجد

جواب سوال ۳

تست ۱- الف تست ۲- الف تست ۳ ج تست ۴- ب

جواب سوال ۴- الف قانون ب سامانیان ج ال بویه

جواب سوال ۵- بخارا نیشابور ری اصفهان شیراز همدان

جواب ۶- با ایجاد امنیت و آرامش نسبی و قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر ایرانی و علاقه مفرط

به عمران آبادی و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم سبب شده کشاورزی و تجارت و صنعت رشد چشم

گیری یابد و شهر نشینی گسترش یابد

جواب ۷- زیرا امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی به شمار می رفتند خود مدعی خلافت بودند و

عباسیان را غاصب خلافت می شمردند

جواب ۸- مراسم عزاداری امام حسین (ع) در عاشورا و جشن عید غدیر خم با شکوه برگزار می شد همچنین در آن

دوره حرم امامان شیعه در عراق مرمت و بازسازی شد و سنت زیارت روبه گسترش نهاد

جواب ۹- امیران و وزیران فرهنگ پرور این سلسله ها از یک سو عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دادند

و از سوی دیگر با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان و

پیرو مذاهب و دین های مختلف در امنیت و آسایش کامل فعالیت کنند.